

نۆوروز بايرامى ايله علاقه دار ايناملار، اينانجلار و بيلگى لر

اثلياز يکانى

نۆوروز گلير، ياز گلير نغمه گلير ، ساز گلير
باغچالاردا گول اولسون گول اولسون، بولبول اولسون

بوتون عنعنهلر اوزون زامانلار اثرينده يارانيب، ائن زامانلار سوره سينده پۇزولوب يئننى فورمالاردا تظاهور ائديليلر. ان اسكى قايناقلار اساسينجا، بو رسملردن بيرى (ايل بايرامى دير)، كى تورك دىلى خالقلارا اسكى دؤورلردن برى بو آدلارلا آدلانميشدير: يئنگى گينيز، شۇلن بايرامى، ارگنه گون، بۇزقورد، يئننى گون، يئننى ايل، ايل بايرامى، ائل بايرامى، چاغان، بابامارتا، اولوسون گونو، ناؤريز، نؤوروز، ... سئوينچ پايلان نؤوروز بايرامى بيرالده نؤوروز گؤلو بير الدهه قار چيمه بيايله گؤزل- گؤيچك اؤلكه ميزه، شانلى- شرفلى ائليميزه قۇناق گلير. گرە كديركى سايعى گؤستر آذربايجان خالقى، بو بايراما داها آرتيق گولر اوزله بو گؤل-چيچكلى قۇناغا آلقيش دئيک. يقين كى، ايستى ليك و ايستك يايان آلتون ساچلى گؤنش، ياشيل ياشايش و اؤغۇرلوگؤنلر هديه گتيره جكدير و اوميدكى نؤوروزگؤلو، ياشيل يازين، ياشايشين، اؤنملى گؤروش و دويعولارين ترخّم ائدهنى و موشتولوقچوسو اؤلسون.

نؤوروز بايرامينين اصل جهتى، ان بؤيوك باشلانيشى و ياشايشين گؤيرمه و دؤغولوسونوآنماق و تاخيلين بؤللوغو و باشقا جهتى، يۇخسوللارا، ال- اياقسيزلارا، تاخيلينى چكيرتگه وورانلارا و ... يارديم ائتمك دير.

بير سئيرا تاريخ شوناسلارين غرضلى نظرلرين عكسينه، نؤوروزون توره نديى يئر، نه () شهرى دير و نه ده (بلخ)؛ بلكه قايناقلارين اساسينجا نؤوروز و ايل بايرامينين اصل ياراديجيلارى (آذربايجان - همدان) دا ياشايان اسكى قۇملار و نهايت تورك ائللىرى دير. بوادعايا اعتبارلى دليل لر گؤسترمك اؤلار:

۱- آذربايجانين هر يئرینده نؤوروزا عايد خاص بير مراسملرواركى ايرانين باشقا يئرلرينده يۇخدور. بو ائل رسوملاريندان بيرى (حئيفانا) رسمى دير. بورسم ايلين دؤردونجو گؤنى توتولارميش. بو گؤنده بوتون خلق صوبح چاغى سحر تئزدن ناھر پيشيرمه و جؤربه جور اؤيونلار وسايلينى گؤتوروب، چؤله -باييرا گئديب آخشاما قدهر چاليب، اؤخويوب، اؤينايب

و ایلینجه ائده دمیشلر. دئمک سیزدهک رسمی، بو رسمین قالیقلاری دیرکی ایندیکی زاماندا بوتون ایراندا ایجرا اولونور. و بیر رسم ده (نادارا) رسمی دیر، بو رسم بیتمکده اولان ایلی شنلیکله یولا سالماق و شن قارشیلماق و اونا حاضرلیق گورمک کیمی دیر.

۲- ابوریحان بیرونی اوز آثار الباقیه آدلی اثرینده، نوروز بایرامینین تاپیلماسینی اودلار یوردو آذربایجانا و آریالیلارین ایرانا گلمه سیندهن قاباقلارا عاید بیلیمیشدی.

۳- سومرلر، ایلانلار(عیلاملار)، قوتتولار، لولو به یلر و مانتالارین دیل و سؤی یاخینلیقلاری بو قوملارین مدنیت لرینین بیر- بیرینده ائتگیسینه سبب اولموش و بوتاثیرلنمه لرین بیر اؤرنکی نوروز بایرامینیم دؤزگؤن واختی معلوم اولماسی دیر.

۴- ایران قاینقلاری کی نوروز بایرامینین تاپیلماسینی فارس دیللی لره نسبت وئیر، نوروزون ایزلرینی میلادین ۱۱-نجی عصریندن ایرهلی سورمور، حال بوکی چین قاینقلاریندا، هونلارین(تورکلرین بیر قؤل) یازین اولینده کی بیر سیئرا عنعنه لرینه و دوگونلرینه میلاددان نئچه یوز ایلیکلر ایرهلییه ایشاره ائدیر و هامان رسملره ایغورلار (تورکلرین باشقا قولو) آراسیندا شاهیدیک.

۵- آدی اولمز پروفئسور دؤقتور محمدتقی زهتابی (ایران تورکلرین اسکى تاریخی) اثرینین ۷۷۰ تا ۸۲۰ صحیفه لرینده قئید ائدیرکی (... بو بایرام آذربایجان، همدان اولکه سینده ان قدیم ساکینلری وهریندن توره نیب و اونون تاپیلیمیش زامانی حتتا زردوشت دن قاباغا و یا ان آزی اوچ مین ایل بوندان اوله عاید اولور) و قوتتولی و لولوبه یلر توسطی ایله کی، اورتا آسیادان ایندیکی ایرانا کؤچموشدولر، یارانمیشدیر.

۶- اسکى تورکلر اثرکن چاغلاردان و اکینچی لیکدهن قاباق یاشاییش اوسلوبیله علاقه دار یانی (کاهین لیک) عصرینده چئشیدلی بایراملار مالیک ائدیلمر و اولارین ان یاغینی (شؤلن بایرامی) و (یوغ بایرامی) ایمیش و کاهین صفتلی (قام- اوزان) آدلی کیمسه لر توسطی ایله اجرا اولونورموش.

شؤلن رسمی، قیش مؤسیمی نین آخیری (بوز آی) و یوغ رسمی، گوز فصلینده (سون باهار) جشن توتولورموش. ائله بونا گوره کی شؤلن بایرامی ایل اولینده مرسوم ایمیش، سونرالار اونا «ایل بایرامی» دئدیلمر و داها سونرالار فارس ائللری آراسیندا بو رسمی جشن توتوب و اونو «نوروز» (یئنی گون) آدلاندیردیلمر.

۷- ابوریحان بیرونی اؤز «آثار الباقیه عن القروق الخالیه» اثرینده بئله ایشاره ائدیر: (تورکلرین دئدیگینه گؤره تانری یاقوتو شؤلن گونو و زبرجدی یوغ گونونده اینسانین زیتتی اوچون یاراتمیش اولدو..)

۸- ابن اثیر، اؤز (الکامل التواریخ) اثرینده یازیرکی: جمشید شؤلن و یوغ بایراملارینی آغ دئولردن (آغ هونلاردان یانی تورکلردن) منیمسده دی و بوگونده آغ دئولر جمشید اوچون بیر کؤسمیک گمی دؤزلدیب، جمشید او سفینه ایله شؤلن بایرامینین ایلك گونونده دماوند داغیندان بابل داغینا قدم قویدو.

۹- باشقا بیر اؤسطوره، نؤوروزون بایرام آدلانماسینی (اؤغوز اؤغلو و بۇزقوردا) باغلی ائدیر ... و اؤگوندن نؤوروز مختلیف دینلرین قانون کیتابلارینا و مختلیف دؤورلرین تاریخلرینه و رسالرینه دوشور.

۱۰- محمودبن حسین بن محمدکاشغرلینین (دیوان لغات التترک) اثرینده، نؤوروزدان ذکر ائدهرک، نؤوروز و تورکلر آرا ایلین باشلانیشی قئید ائدیر.

۱۱- سیبثربیانین قوزئی تورکلری، خاچ پرست (چوآش) و (قاقاؤوز) تورکلری، قارا جوهور تورکلر آرا مینلر ایلدیرکی بیزیم نؤوروز رسملریندن یاغیندیر. ماراقلی بو دورکی تورکلرین ۱۲ صورتلی (صور فلکی ۱۲ گانه) تقویمینده، یازین اوئی (قوچ) بورجو ایله (فروردین) اویغون دور.

۱۲- نؤوروز بایرامین تورکجه دن فارس ادبیاتینا نوفوذ اثرینده، فارس شاعیرلری اؤنو هر زامان باهار بایرامی و یئنی ایلین بایرامی آدلاندیر میشلار، و اؤز تورک سولطانلارینا مدح یازاندا، اؤنلاری باهار کیمی جوان و رشید تعریف ائدیر میشلر: بهار سال غلام و بهار جشن ملک که هم بطیح غلام است و هم به طلوع غلام

۱۳- حقیقت بودور کی نؤوروز بایرامینین یارانماسینا عاید چئشیدلی روایتلر، اؤسطوره لر و افسانه لر واردیر. اؤرنک اؤلاراق بیر نئچه سینه قیساجا صورتده ایشاره اؤلور:

دوشنملرین دسیسه سیله سیاؤوش افراسیاب الیه اؤلدورولور، بوخارا حصارینین اوستوندهن آتدیریلیر. الیمیزه گلیب چاتان آغیلاردان بئله آیدینلاشیرکی، سیاؤوشون بوخارا حصارینین دؤغو دروازاسیندا باسدیریلدیغی گون نؤوروز آدلاندیرمیشیدر.

ایسلام خادیم‌لری ده نؤوروزا اؤز رنگینی وورماغا چالیشمیشلار، بئله‌کی خلیفه‌نی نؤوروز گونونده تاختا چیخاردار میشلار.

علامه مجلسی بحارالانوارین ۵۹ نجو جیلدینین ۲۲-نجی بابیندا ایمام جعفر صادق (ع) قؤولوندان نؤوروزا عاید بیر پارا روایتلر نقل ائتمیش، بو روایتلرین ترجمه‌سی (زاد العماد) کیتابیندا گلیبیدیر:

نؤوروز بیر گون دورکی حق تعالی نئچه‌مین نفر طاعون وورموشلارا حیات باغیشلادی، یانی (حزقیل) پیغمبر (ع) بویوردو، مینلر اینسانین کی طاعون اثرینده اولموشلر، چوروموش سوموکلرینین اوستونه سو سه‌پیپ تا یئنی دن دیریلسینلر. بو اولای عجم و فارس ایلین اولینده اوز وئردی و اولارین سو سه‌سپمک و بایرام گونو غوسل ائتمک سبب‌لری ده ائله بوراداندیر. قئید ائتمه‌لیم کی ، سو سپمه و باجادان سو تۆکمک رسمی گئیش فؤرمادا آذربایجان اولکّه‌سینین هر یئرینده ایندیکی زاماندا مرسوم دور. هابئله مجلسی ایمامدان بئله روایت ائدیرکی:

نؤوروز بیر گوندورکی، وحی فرشته‌سی پیغمبره بوگونده نازیل اولموش، پیغمبرین بعثتی بو گونده اوز وئرمیش، پیغمبر (ص) و ایبراهیم (ع) بو گونده کافیرلرین بۇتلارینی سئندیرمیشلار، علی، بو گونده و آدم (ع) بو گونده خلافته چاتمیشلار، بو گونده قائم (ع) ظهور و باشقا ایماملار ریجعت ائده‌جکلر و (غدیرخم) اولای دا بو گونده حادث اولموشدور.

گنجه‌لی نظامینین (اسکندرنامه) سینده، امیر علیشیر نوایی نین (سدی اسکندری) ینده بیزیم اثرامیزدان ۳۵۰ ایل اول، نؤوروزون بۇیوک خالق بایرامی کیمی کئچیریلمه‌یی قئید ائدیلیر، و نظامی اسکندری (برده = بردعه) شهرینین حؤکمداری (نوشابه) یه قۇناق گلمه‌سی گونو، نؤوروز بایرامی قئید ائدیلیبیدیر.

ثعالبی، یازیر: زردوشت بویوروب، فروردیگان گونلرینده اولن لرین روحلاری اؤز اولرینه قاییدارلار، ائله بونا گوره اولر گرھک تمیز اولسون .

اینانچ بونادورکی، بایرامدا هر هانسی گۆی یاخشی بۇی آتیب، گؤیرسه، یئنی ایل ده گرھک او دهن اکیلسین، یقین کی چؤخ تاخیل وئرمه‌لیدیر. ائله بو اینانجا گوره اسکی زامانلار بایرامدا اؤن‌ایکی جوره دهن گؤیرده‌رمیشلر. آیری باخیمدان ، گؤیرتی و بیتگی لرین گؤیرمه‌سی، طبیعت و اینسانین دؤورلیک و یئنی لشمه‌سینین سیمؤولو اولموش و اینسالارین اینامینی

یارادیلش و دیرچەلیشه ایضاحلانیر. دئمک نؤوروز بوتونلوکچه روحون یوکسکلیگی، جؤشغون چالیشما، تۇپراغا و اینسانا سئوگی گونو و بایرامیدیر.

نؤوروز بایرامیندا بیر چؤخ یئرلرده، اولو روحلاردان قارشیلانماق اؤچون، ائوین دامینا جوربه جور یئمک لر قۇیارلار.

شال و قورشال ساللاما رسمی وقاشئیق چالما عنعنەسی بیر اؤخشاتمادیر اولو روحلارین گؤیدەن یئرە قۇنماسینا، کی آج و سوسوز، یئمک دالیسینجادیلار و گرەک فیدیه وئرمک، قاشیق و مئتال قاب، یئمک رمزیدیر. بو سببەکی، اولو روحلار گؤرنمەین و تانیمايان دیرلار. اولارین اؤخشاتماسی دا گرک گیزلی و تانیمامیش اولسون. قاشیق چالان و شال سالان اؤزونو گؤستمە مسی ائله بوراداندیر. اینانج بودورکی، بو فیدیهلر اولو روحلاری سئویندیریب و فیدیه وئرنلرە بختەورلیک و فرج عنایت اندرلر. ائله چتینلیکلری آچان آجیل و یئمک لری دە فلسفەسی بوراداندیر و قبیر اوستە حالوا و یئمکلرین پایلانماسی دا بئله تعبیرلنمک اولار.

ابوریحان بیرونینین یازدیغینا گؤره دؤنر(تحویل)سوفرەسی یئددی جورە گؤیدن عبارت ایمیش و بونا گؤره آچیلارمیش کی، اولو روحلار و عایلەنین کؤچموشلری گؤیدن یئرە انیب، قوناقلاشیب، عایلەیه باش ووروب، اولارین ائو- ائشیک و گوزرانلارین ائی گؤرمکلە سئوینیب، تانریدان اولار آیدینلیق، اوغورلوق، ساغلیم ایستە سینلر.

دئمک ائتو گرافیک جیزگیلری نوروز رسملری و بایرام نغمەلریندە اؤز عکسینی تاپمیشدیر، سمنی، آییل بابا - ییل بابا، ایلدە گویردیم سنی، قودو- قودو، یاغیش گلیر و بو کیمی اؤرنکلر بو ادعانین ثبوتی دیر.

اینام بونادیر کی، اولو آتا-آنالاریمیزین اولو روحلاری، آیاق آچار اوستونە قۇیماق دا بیر سیمؤول دور چتین و دویغونلو ایشلردن. گؤیدن گلن روحلارکی، خاص بیر اؤلکەیه و خاص بیر دیلە باغلی دئیلر، گرک سیمؤولیک دیل ایلە دانیشماق. بو سببە آچار سالما و دیلک توتما رسمی گرک دانیشمادان انجام تاپسین.

اثرکن تصوّرلرە باغلی یارانمیش (کؤسا- کؤسا) و (تە کە) عنعنە سیندە میغؤلؤژی ائلمنتلری آکتیودیر. تورک خالقارینین میغؤلؤگیاسیندا (کؤسا) یا (تە کە) قئیشی تمئیل ائلمەیر، یاز ایسە دؤغولمور، بلکه دیریلیر و (اؤلوب- دیریلمە) تصوّرلری ایلە باغیدیر. یئنی ایلین گلشینی شن آلقیشلاماق اوچون بیر آغ سوفرنی (دؤنوم(تحویل)سوفرسی)عؤنوانیلە،

- قۇناق اۇتاغیندا آچیب و بیر پارا شئیلری کی، هره سینین اؤزونه خاص بیر فلسفه سی وار، سوفریه دؤزرلر. دؤنر سوفرسینده اؤلان شئیلره عاید ایناملاری بئله ایضاحلانماق اؤلار:
- قوران، اولو تانرینین امرینده اؤلماق و اؤنون خءیر و برکت لریندن فایدالانماق و ایستهمک معناسیندادیر.
 - گوزگو، صافلیق و صداقت لیک آبدە سیدیر.
 - گؤل، یئنی باهار مۇوسمی گؤل ایله سئویلیب و ایستهنیلیمک نیشانە سیدیر.
 - سیرکه، یاشاییش مايا سیدیر.
 - ساریمساق، فایدالی بیر بیتگی دیر، درماندیر، خسته لیک لره شفا وئریجیدیر.
 - اییده، اینسانی اوزون ملئت تۇخ ساخالایان و مقاومیت رمزیدیر.
 - بالیق، دیزلرین، چایلارین لازیملیگینی و خئیرنی یادا سالماق نیشانە سیدیر.
 - آلمان و سوماق، تانری نعمت لرینین بؤللوک رمزیدیر.
 - گوی و گؤرتی، تانرینین رحمت و باغیشینی یئر کورسینه نسبت نشان وئریب، ایلین یاشیل لیغینی و نعمت لرین ایستهمک رمزیدیر.
 - سیککه، مال- دؤولت و روزی ایستهمک علامتیدیر.
 - سمنی، جنت یتمکلریندن ساییلیر.
 - هابئله بایراملیق و سوفته وئرمک، ایستک و صمیمیت نیشانە سیدیر و تازا گئییم، تمیزلیک و شادلیق و اؤرک آچیقلیق رمزیدیر.
 - یومورتا، بو اینانجا اساسلانیر کی هر بیر زادا نوظفه و تۇخوم گرکدیر. یانی یومورتا نوظفه و تۇخوم سیموؤلودور. ان اسکی چاغلاردان تورک ائل لرینین بو گونه گلیب چاتان ان گؤزل دبلریندن بیرى بۇیالی یومورتالارلا، دؤنر سوفرسینی گؤزل- گؤیچک ائتمک دیر. بونا گؤره یومورتالاری سوغان قابیغی یا نار قابیغی یا سامان یا باغچابۇیاغی و باشقا بۇیالاردا بیشیریب و بزردیلر. مارقلی بودور کی، بونا گؤره بو گؤزل- گؤیچک یومورتالاری اوشاقلارا وئردیلرکی، اوشاقلار حقیقتده یاشایشین یئنی بۇیا - یاشا چاتان ثمرلی و گلەجه یین اومودوساییلیردیلا.

سۇن اولاراق گرک دئمک: زنگین تاریخیمیزین و عنعنەلریمیزن چۇخو بیر پارا خالقلار آراکی، تورکلر توستی ایله گنیش و وسعتلی جوغرافیا بۇلگه لرینده ایداره اولونوردولار اؤیرنیلدی و مختلیف خلقلر وسیله سیله منیمسه نیلدی، اؤغورلانندی دئفورماسیبالانندی آدینا قلمه وئریلدی. اۇنلاردان بیرى ده نؤوروز دورکی، مین ایلیکلرله سورەسینده نسیلدن- نسیله سوزوب، دیرلی بیر ایرث کیمی بیزه گلیب چاتمیشدیر.

آخیردا، حۇرمتلی اؤخوجولارا بیر(بایراملیق) تقدیم ائدیرم. سیزده بونلارین ان گۆزلینى سئچیب، بایرام گۆروشلرینیزده بایراملیق وئرین:

- آنا دیلی اینسانلارین ایلك منلیکی و اجتماعی منلیکین ان کۆکو و بو داغیدیر.

- دیل اینسانین معنوی خزینه سیدیر. بیر دیلی محو ائتمک، اؤ دیل ایله دانیشان اینسانلارین معنویت و مدنیت لریله دوشمن چیلیک دیر.

- هر اولوسون تانیماق شرطی، اؤ میللتین ادبیات تاریخینی اؤخوماق دیر.

- ادبیت اینسانین یاشایش داماری، فیکیر و دوشونجه لرین گوزگو سودور و حیاتی بدیعی ادبیات صورتلریله عکس ائدیر.

- هر میللت اؤز کئچمیشیله رایبطه سینى قیرمیش اولسا، اؤز معنوی ایستکلرینی ده الدن ائدر. داها مقاویمت و مؤدافیعه شیرنیکدیریجی بیر فاکت اؤلا بیلمز.

- معلم خام دمیردن صبریه میصری قیلینج یاپا بیلر.

- بیر میللت ده کی، دیل باتدی، اۇندا اؤ میللت اؤزوده باتار. چونکی بیر اولوسون وارلیغی و اثبات وجودونا، ان گۆزل و مؤحکم بیر ذلیل اۇنون دیلی دیر.

- هر کیمسه نین معنوی بؤیوکلیوی، اۇنون خلقینه و وطنینه اۇلان باغلیلیغی ایله اؤلچولور.

- هر میللتین یاشاماسی و وارلیغی، اۇنون آنا دیلینه باغلیدیر.

- بیر اؤلوسون وارلیغی، دیری قالب اینسان کیمی باش اوجا یاشاماسی، او میللتین بیرلیک، میللت سئورلیک و یورد سئورلیگیندن آسیلی دیر.

- هر کیمسه نین شرفی، ناموسو و غیرتی او شخصین آنا دیلی دیر.

گلین بو شعری بیرلیکده دینله یک:

آچ کؤنول شعر و غزل دفتیرینی، یاز گلیری

موشتولوق وئردی سحر یئللری، دور، یاز گلیری

قایناقلار:

- ۱- نؤروزنامه، پرویز یکانی زارع، خوی، ۱۳۷۶.
- ۲- آذربایجان شیفاهی ائل ادبیاتینا بیر باخیش، پرویز یکانی زارع، اندیشه نو، تهران، ۱۳۷۷.
- ۳- آذربایجان ماهنیلاری، پرویز یکانی زارع، خوی، ۱۳۷۸.
- ۴- تاریخ و جغرافیای آذربایجان از پیش از تاریخ تا دوره معاصر، پرویز یکانی زارع، خوی، ۱۳۷۴، جلد ۴.